

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad N°. 124.)

Zondag 8 April 1900. N°. 1163.

Abeanementsprijs: franco aan huis, per drie maanden / 1.20, voor het Buitenland per jaar / 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent. Abonneanten worden aangenomen door alle Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam. Advertentie: van 1 tot 6 regels / 1.20, voor elke regel meer 20 Cent. Aanvragen en vermelding van hieldagen en Verslagen van Vereen. 12 Ct. p. regel.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van het blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonneementen en Advertentieën aan de ADMINISTRATIE; Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Donatdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Van de gemeene Gratie.

LAATSTE REEKS.

XXII.

KERK EN STAAT.

X.

De wet zijns Gods is in zijn hart; zijne gangen zullen niet slibberen.

Psalm 37 : 31

Hoe de staat te beschouwen, in te richten en te leiden is, moet altoos opgemaakt: 1°. uit de kennis van het natuurlijk leven, bezien bij het licht der gemeene Gratie, en 2°. uit de bijzondere openbaring die ons gegeven is in de Heilige Schrift. Niet alsof dit tweemaal onderzoek naar den wil en de ordination Gods leiden zou tot tweemaal uitkomst, waarvan de één naast de andere ware te plaatsen; maar zóó, dat het tweede onderzoek de uitkomst van het eerste onderzoek verheldert en aanvult. Reeds uit het natuurlijk leven b.v. weet men, dat het huwelijk, en het daaruit voortkomend gezinsleven, een der grondzuilen van den Staat is; maar de Heilige Schrift leert ons den wil Gods omtrent het huwelijk en het gezinsleven nader en zuiverder en vollediger kennen, dan dit van elders mogelijk is.

Het tweede onderzoek naar de ordination Gods over volk, maatschappij en Staat is dus zoo bedoeld, dat het één aan het andere aansluit, het vollediger maakt, en het tot meerdere zekerheid brengt. Dat de monogamie hooger staat dan de polygamie, en dat daarom het huwelijk met slechts één vrouw voorkeur verdient, valt reeds te raden en te vermoeden uit de ervaring van het natuurlijk leven; zelfs kan men zeggen, dat het constant geboren worden van evenveel vrouwelijke als mannelijke personen het als het meest natuurlijke uitwijst. En tocht, tot zekerheid verheven wordt de voortreffelijkheid van de monogamie eerst door de Heilige Schrift; en eerst door de Heilige Schrift verkrijgt alles wat buiten dien vasten regel zich huwelijk noemt, een onheilig en zondig karakter. Juist hierbij echter doet zich terstond de vraag voor, hoe we dit nu uit de Heilige Schrift weten. Immers niet weinigen beelden zich in, dat iets reeds uit de Schrift voor bewezen is te achten, indien men kan aantoonen, dat iets door de heilige mannen of vrouwen der Schrift in praktijk is gebracht, of wel in Israël's burgerlijk leven als wet was ingesteld of althans gold als regel. Naar dien regel intusschen, het behoefte wel nauwelijks verdere aanwijzing, raakt men hier aanstands vast. Of is het niet zoo, dat we van Jacob lezen, dat hij twee vrouwen in wetig huwelijk nam, en bovendien nog kinderen verwekte bij Bilha en Zilpa; lezen we niet van Abraham dat hij Ismael bij Hagar teelde; en, om niet meer te noemen, dat David en Salomo een geheel stoet van vrouwen bezaten? En ook wat de regeling van het huwelijk betreft, had immers geen minder dan Mozes een regeling voor de echtscheiding gegeven, die reeds voor ons gevoel een hoogst bedenkelijken kant had.

Men is er alzoó niet mede af, met kortweg te zeggen, dat we ons aan de Heilige Schrift moeten houden; en we vorderen hier zelfs geen stap, zoo we niet eerst den weg afbakenen, die ons tot kennis van de ordination Gods, gelijk zijn Woord ons die

brengt, kan leiden. Rome heeft deze moeilijkheid van meet af ingezien, en er daarom naar gestreefd, om een officieel gezag in te stellen, dat uit kon maken, wat ten deze als waarheid gelden zou. Onzerzijds is dat ingestelde gezag verworpen, niet alof we zulk een gezag niet uiterst gemakkelijk en bruikbaar zouden vinden, maar omdat zulk een gezag voor ons geen gezag kon zijn, tenzij vooraf duidelijk en op overtuigende wijze was aangetoond, dat God zelf dat gezag had ingesteld, het bekleed had met de gaven, om ons tot waarheid te leiden, en onderwerping er aan van ons afvorderde. Er bestaat tusschen Rome en ons op dit punt geen misverstand. Wij ontkennen in het minst niet de zeer groote moeilijkheid, om zonder officieel gezag ten deze tot vastheid en zekerheid te geraken; noch ook, dat door deze vastheid en zekerheid veel licht zou te verkrijgen zijn, indien er metterdaad zulk een leergezag bestond, waarop we ons verlaten konden; maar wat we ontkennen is, dat er zulk een van God ingesteld gezag bestaat, of ook dat menschen zulk een gezag zouden kunnen oprichten. Op dit laatste, en daarop alleen komt het voor ons aan.

Dat zulk een gezag op zich zelf denkbaar is, blijkt uit de Heilige Schrift duidelijk. Feitelijk heeft het in de apostelen bestaan. Maar van het voortbestaan van zulk een apostolaat blijkt nergens. Toen het bestond, bezat het in geen enkel opzicht een hiërarchische inrichting, en zoolang het bestond, was het gebonden aan voorwaarden, die na het sterven van de twaalf apostelen niet langer voor vervulling vatbaar zijn. Wij kunnen uit dien hoofde in de Heilige Schrift geen de minste bevestiging vinden voor het apostolisch gezag, gelijk zich dit thans in Rome aandient. En laten we op de resultaten, waartoe in de historie dit gezag van den stoel van Rome geleid heeft, dan stuiten we niet alleen op allerlei verschijnselen, die ons met het oorspronkelijk apostolisch karakter in strijd blijken te zijn, maar ook — waarop het hier vooral aankomt — op verklaringen omtrent den inhoud der Schrift, die juist met de klaarblijkelijke openbaring van die Schrift in onverzoonlijken strijd zijn. We ontvangen niet den indruk, dat ons op heerlijke wijze, bij hooger licht, een verrassend duidelijk openbaring omtrent de bedoeling der Heilige Schrift wordt gegeven; maar veeleer kunnen we het gevoel niet van ons zetten, dat ons velerlei wordt opgedrongen, dat in het minst niet door den inhoud der Heilige Schrift gedekt wordt. Lees en herlees b.v. de schriften der Evangelisten en Apostelen, en oordeel zelf of het u doenlijk is, om daarin ook maar een spoor te ontdekken van de groote plaats, die de vereering van Maria thans onder de Roomsche Christenheid op religieus gebied inneemt. Er zijn drie manieren denkbaar, waardoor zulk een officieel gezag onze onderwerping zou kunnen eischen. Het kon ten eerste gefundeerd zijn in de duidelijkheid der Heilige Schrift. Dit nu is niet het geval. Het kon in de tweede plaats zich geleitmeerd hebben door de uitkomst. Ook dat was niet zoo. En in de derde plaats kon het door het getuigenis des Heiligen Geestes rechtstreek onze ziel binden. En ook dit laatste is bij ons niet het geval. En al weten we nu zeer wel, dat hiernede dit punt van controverse nog lang niet is afgehandeld, ons is het voldoende zoo maar tweemaal blijkt: 1°. dat we het bezwaar van het ontbreken van zulk een gezag zeer goed gevoelen; en 2°. dat we elken genoeg-

zamen grond missen om het bestaan van zulk een gezag te erkennen.

Doch na dit duidelijk te hebben uitge-sproken, moeten we het verre van denk-beeldig bezwaar, waarvoor we hier staan, dan ook onder de oogen zien. Moet uit de Heilige Schrift die klaarder en vollediger kennis omtrent de ordination Gods voor het staatsleven geput worden, die voor ons zal aanvullen wat aan het licht, door natuur en historie op onzen weg geworpen, ontbreekt; en is er geen officieel gezag, dat uit de goudmijn der Schrift deze ordinationen bloot legt; — dan hebben we dien reuzenarbeid zelve te verrichten, en dus ook ons rekenschap te geven van de wijze, waarop die arbeid verricht moet worden. Aan dit punt nu toegekomen, moeten we rondweg erkennen, dat met dit uiterst ingewikkelde vraagstuk onder Protestanten gemeenlijk geen ernst genoeg wordt gemaakt. Veelal toch acht men het juiste witrads getroffen te hebben, zoo men, al naar het geval er toe leidt, ter verdediging van eigen voorstelling en zienswijze, te hooi en te gras, een tekst uit de Schrift aanhaalt, of ook meerdere teksten, die in een daarin voorkomend woord of ook in een daar verhaalde gebeurtenis, ongeveer hetzelfde schijnen te bedoelen als wat wij willen en beoogen. Komt men b.v. voor de instelling van den rustdag op, dan acht men genoeg te hebben gedaan door zich te beroepen op de instelling van den Sabbath, op den ernst waarmee Mozes en de Profeten op het heilighouden van den Sabbath aandrongen, en op de belofte of bedreiging die in zake Sabbathshelving of Sabbathschending vermeld staat. Toch is het duidelijk, dat de zaak hiernede op verre na niet uit is. Geldt wat aan Israël geboden werd, ook voor ons? Zoo ja, doe dan ook gelijk de hedendaagsche Sabbatisten en heiligen den zeven den eersten dag der week. Begint deze dag 's avonds, gelijk bij de Joden, of 's morgens, gelijk wij dit rekenen? Moet dat rusten van den arbeid streng nomistisch worden opgevat, of vrijgevig gelijk Jezus dit deed, en ook onze Heidelbergseker het op Calvijn's voetspoor verstand? Kortom, nauwelijks kunt ge meer een vraagstuk aanraken, of ge gevoelt op eenmaal, dat de vragen als uit de lucht komen vallen, en dat ge met uw summier beroep op drie, vier teksten er volstrekt niet zijt.

Te ontkennen valt dan ook niet, dat men zich dat dusgenaamde „vrije onderzoek“ veel te licht heeft voorgesteld. Zeker, de Heilige Schrift is klaar en doorzichtig, en evenzoó genoegzaam voor elk geroepene ten leven, om den weg ter zaligheid te leeren kennen. Indien u werkelijk de vraag op de lippen brandt: Wat moet ik doen om zalig te worden? zal u, bij ernstig en aanhoudend lezen van heel de Schrift, het antwoord, en het volkomen voldoende en genoegzame antwoord, niet ontbreken; vooral niet zoo ge ook de gemeenschap der heiligen kent, en „met alle heiligen verstaat“ welke de breedte en lengte, die diepte en de hoogte van de liefde Christi zij. Maar daarover handelen deze opstellen niet. We bespreken hier niet de vraag, hoe ge zalig zult worden, maar hoe het Staatsleven in te richten zij naar de ordination Gods, gelijk die ons in de natuur door de gemeene Gratie, en nader en klaarder in de Heilige Schrift geopenbaard zijn. En daarbij nu gaat het volstrekt niet door, dat de eerste de beste in staat zou zijn,

daarop uit de Heilige Schrift het duidelijke antwoord te vinden.

Neem b. v. de actuele en uiterst moeilijke vraag, of de Boeren in de Kaap bij den tegenwoordigen oorlog verplicht zijn, naar het uitwijzen der Schrift, aan de Koningin van Engeland, als hun wettige Overheid, trouw te blijven en haar tegen den vijand in Transvaal en den Oranje Vrijstaat te helpen, ja desnoods hun bloed voor haar te vergieten; of wel dat ze van Godswege gehouden zijn, hun stamverwanten in de republieken bij te staan. Zult ge nu zeggen, dat elke Boer aan de Kaap dit nu, met zijn Bijbel voor zich, zoo maar kan uitmaken. Of gevoelt ge niet, dat het hier een uiterst ingewikkeld probleem geldt, dat met een eenvoudig beroep op de uitspraak van Paulus: „Alle ziel zij de machtigen, over haar gesteld, onderworpen“, volstrekt niet is afgedaan. Of om ons tot onze eigen erve te bepalen, denkt ge, dat de vraag, of wij van Godswege het recht hadden, om tegen graaf Philips, en later tegen Napoleon, in opstand te komen, met een enkel bijbeltekst door elk lezer van de Heilige Schrift is op te lossen? De trage geest waant dit wel. o, Het is zoo gemakkelijk. Men heeft dan zoo zijn opinie over de zaak, en nu neemt men een concordantie van Trommius, zoekt op het woord waarover men het heeft enkele teksten op, en als men nu maar een tekst vindt, die in den gewilden zin spreekt, dan is men er. Neen, dat is geen ernst, dat is geen Schrift-onderzoek, dat is geen werkelijk zoeken naar den wil Gods. Integendeel, dan heeft men zelf zijn opinie vooraf gereed gemaakt, en dan is het er alleen om te doen om voor zijn eigen opinie een steun in de Schrift te vinden, ten einde ze alzoó aan anderen te kunnen opleggen. En of er dan al andere teksten zijn, die in tegenovergestelde richting wijzen, dat doet er dan niet toe. Men heeft dan een tekst voor zijn beweren, gelijk elke ketter zijn letter heeft.

Maar het is dan ook dit misbruik van de Heilige Schrift, dat we nog kort geleden in onze artikelen *Tueting* opzettelijk bestreden. Van die zeer gebruikelijke soort Schriftgebruik hebben we ons van meet af stipitelijk onthouden. Niet alsof ook ons geen Concordantie dien dienste stond, maar omdat we zoo diep en innig overtuigd zijn, dat men door dat soort Schriftgebruik het gezag, het wezenlijke gezag der Heilige Schrift op zoo bedenkelijke wijze ondermijnd heeft.

Op den klank af mag uit de Heilige Schrift niet worden aangehaald. Dat ware in strijd met de heiligheid van haar karakter. Er wordt hier een ingewikkeld, veel omvattend, uiterst voorzichtig onderzoek vereischt, en dit onderzoek moet op strikt wetenschappelijke wijze worden opgevat en voortgezet ten einde toe. Uit den aard en het karakter zelf van den inhoud of de stoffe der Heilige Schrift moet de methode afgeleid, die bij dit wetenschappelijk onderzoek is te volgen. De Heilige Schrift bestaat volstrekt niet alleen uit woorden die God zelf sprak, maar evenzoó uit woorden die door menschen en door goede en kwade engelen zijn gesproken. De menschen die sprekende worden ingevoerd, zijn maar voor een deel der ingeving van den Heiligen Geest deelachtig, en de overigen, die dit niet zijn, behooren lang niet allen tot de heiligen Gods. Van Abel hooren we geen woord, dat over zijn stervende lippen kwam, maar wel spreekt Kain, en wordt

Pharaó, wordt Achab, wordt Judas sprekende ingevoerd. Veel spreken de vrienden van Job, maar God zelf verklaarde dat ze niet recht spraken. Bovendien, zelfs allerlei woorden, die God zelf sprak, of aan zijn profeten inspireerde, droegen geen absoluut karakter. Soms zijn ze naar den eisch van het oogenblik in menscheelijken vorm ingekleed, zoodat we daarna lezen, dat „het den Heere berouwde.“

En ook al naamt ge nu al dit in letterlijken zin gesprokene bijeen, dan nog hebt ge slechts een klein deel der Heilige Schrift, en ligt daarnaast en daartusschen in nog de breedte historie van het Paradijs af tot op Pathmos. Historie, die als geschied is verhaald, en historie die als komende voorzien en geprofeet wordt. In die historie treden personen op, mannen en vrouwen, aan wier optreden voor een deel, en tot op zekere hoogte, een normatief karakter mag en moet worden toegekend. Lazing b.v. van Hebreë XI toont aan, dat de wolke der getuigen ons ten voorbeeld wordt gesteld, en in elk door God ons gesteld voorbeeld openbaart zich iets van zijn heilige ordinationen. Maar ook hier weer, hoe moeilijk niet de schifting, en hoe pijnlijk niet vaak het trekken der juiste grenslijn? Immers zelfs de besten onder de heilige mannen en vrouwen worden ons naar het leven geteekend, met hun geloof, maar ook met hun zonde. Ook hier is dus onderscheiding noodig. Anders komt men tot het boze kwaad, om zich op de zonde dezer mannen en vrouwen als verontschuldiging voor zijn eigen zonde te beroepen. En zoo zou de Heilige Schrift, in plaats van een licht op ons pad, een vrijbrief voor de boosheid des harten worden. Uit dit alles blijkt op afdoende en overtuigende wijze, dat van een op den klank af aanhalen uit de Heilige Schrift geen sprake mag zijn. Of wien is het onbekend, hoe zelfs de woorden van Jezus, doordien men ze uit hun verband rukte, vaak bitterlijk misbruikt zijn? Denk slechts aan het woord van Jezus tot de overspelige vrouw; aan zijn zeggen tot Judas, dat wij de armen altoos bij ons hebben; aan zijn vermaan om als de leliën des velds en de vogelen des hemels te leven; aan zijn zeggen tot Satan, dat de mensch bij brood alleen niet zal leven; en zooveel meer. Afzonderlijke geschriften moesten er uitkomen, om deze vervalschte en uit hun verband gerukte Schriftuurplaatsen weer terecht te zetten, en te doen herleven in haar oorspronkelijke betekenis. Het spreekt toch immers vanzelf, dat welke uitspraak ook, alleen in haar verband kan worden verstaan; en juist op dat verband wordt door hem, die een enkel vers, losweg, aanhaalt, zoo bijna nimmer geleet.

Steeds meer is men dan ook tot het inzicht gekomen, dat de Openbaring der Heilige Schrift geen mozaiek is, maar een organisch geheel vormt. Het verschil tusschen deze twee is duidelijk. In een vloer of wand van mozaiek liggen allerlei steentjes van verschillende tint, vorm en afmeting naast elkaar, zonder dat het één stukje innerlijk met het andere saamhangt. Bij een wijnstok daarentegen, die als zoodaig een organisme vormt, bestaat er rechtstreeks levensverband tusschen den fijnsten wortelvezel en de opperste twijf of de druiventros die tusschen de ranken gloort. Alzoó nu is de Schrift. De ongeopenbaarde waarheid zien we uit haar wortel opkomen, maar eerst na lang proces neemt de vrucht der waarheid den volten afgewerkten vorm aan. Om slechts

De kerk van Christus en de armen of ongelukkigen.

XII.

Met een enkel woord hebben wij reeds meegedeeld, dat in de 40 eeuw de kerk van Christus er op niet was om stichtingen en inrichtingen van liefdadigheid op te richten. Zoolang ze door den Staat vervolgd werd, kon natuurlijk van dergelijke gebouwen geen sprake zijn. Maar nauwelijks was de verachte eene gebede geworden, of zij sloeg de handen aan dezen arbeid en behoefde geen geld te ontzien, daar zoowel de gemeenten als de Staat haar daarvan ruim voorzagen. Spoedig verreesen vele woningen ter opnemng van armen en vreemdelingen, wat vooral daaruit blijkt, dat Julianus de afvallige, in de onderstelling, dat het Christendom daaraan zijn grootsen triomf had te danken gehad, Xenodochien (herbergen voor vreemden) oprichtte, om daarin hulpbehoevenden zonder onderscheid van godsdienst op te nemen. In verloop van tijd werd het aantal van zulke weldadigheidsstichtingen hoe langer hoe grooter. En naar gelang hunner bestemming kregen zij verschillende namen. Men zag dus inrichtingen voor *veezendingen*, voor *grijsaards*, voor *wezen*, voor *armen*, voor *veezendingen*, voor *zieken*, voor *melancholische* verschijnselen. Deze allen stonden in eene bepaalde betrekking tot de

kerk, zoodat zij kerkelijke inrichtingen werden. Vaak waren zij met kloosters verbonden, of wanneer zij het karakter van een particuliere inrichting hadden, kregen zij in den regel een kapel of kerk er bij.

De middelen tot oprichting van deze stichtingen van weldadigheid vloeiden gedeeltelijk voort uit de milde bijdragen van de geestelijkheid, van de overheid of van particulieren, deels uit de kerkelijke goederen in het algemeen, waarvan, volgens keizerlijke verordeningen, sinds de 5e eeuw het 3e of 4e deel gebruikt moest worden voor de hulpbehoevenden. Staat en kerk gingen in dezen hand aan hand; de eerste gaf hare voorschriften, noodig voor het bestuur der inrichtingen, en de laatste, dat recht der kerk erkennende, schonk haar tal van privilegiën.

De Romeinse keizers gaven aan de bisschoppelijke regeling der inrichtingen voor weldadigheid als aan die van de andere kerkelijke goederen hunne goedkeuring en droegen zorg voor de testamentaire beschikkingen, ten gunste daarvan gemaakt. In 530 bepaalde keizer Justinianus o. a., dat als iemand bij zijnen dood voor den bouw van een of andere inrichting iets had nagelaten, deze binnen een jaar moest gebouwd zijn. Was deze tijd verstreken zonder dat aan dit bevel voldaan was, dan hadden de bisschoppen het recht, het leegte op te eischen en den bouw te voltooien. Maar behalve dit hadden de bisschoppen het eigenlijke bestuursrecht over die Gods-huizen. Zij stelden de beambten aan, namen inzag van de rekening en verantwoording enz., terwijl de erfgenamen, wien de overleden stichter de uitvoering van zijne beschikking had opgedragen, al was zijn rechtten bij testament nog zoo uitgestrekt, toch nooit de bij de wet vast gestelde rechten van den bisschop kon opheffen.

Het Romeinse rijk beschouwde deze inrichtingen voor weldadigheid dus als kerkelijke instellingen en verleende haar en haren bestuurders dezelfde voorrechten, welke de kerk in het algemeen bezat, dus ook het recht op 't verkrijgen van vermoegen.

Deze zelfde bepalingen kregen kracht van wet ook in andere Christelijke rijken, zoals in het Frankische. De plicht om voor de armen te zorgen, ging op de bisschoppen als bestuurders van de kerkelijke goederen over. Daarom werden zij, die deze goederen benadeelden of bestalen, als moordenaars van de armen beschouwd en gestraft. De bisschop moest, zoo schreef het concilie van Orleans voor, den armen en zwakken, die ten gevolge van hunne zwakheid met hunne handen niet kunnen werken, voedsel en kleding zooveel als mogelijk is verschaffen. Bepaalde armenhuizen zijn omstreeks het midden der 6e eeuw gebouwd. Het 5e concilie van Orleans van den jare 549 deelt de bepalingen mee, die koning Childeric voor het door hem en zijne gemalin gestichte Xenodochium (stichting voor passanten) voor Lyon gemaakt heeft, maar geeft tegelijk voorschriften van denzelfden aard voor andere inrichtingen van liefdadigheid, vooral voor die van melancholische. Straks moest zelfs iedere plaats haar eigen armenhuizen hebben, opdat aan het rondzwerven van bedelaars een einde zou komen. Desniettemin bleef de zorg voor de armen de roeping der geestelijkheid of van de hoofden der armenhuizen, die uit de geestelijkheid verkozen werden. Deze woningen zelve waren nu eens nauw verbonden aan een klooster of aan een kerk, dan weer vrije corporaties, welke zoo door de levenden als door de stervenden rijk bedacht werden. Dikwijls is het voorgekomen, dat men bij deze gebouwen jaagboren

kinderen te vinding legde, die dan daarin onder dak gebracht werden. Men had echter ook afzonderlijke gestichten ter opname van vindingen. De kerk had ze opgericht ter voorkoming van moord aan deze kleinen. Ieder presbyter moest in zijne gemeente openlijk bekend maken dat iedere vrouw, die voor de wereld niet wilde weten, dat haar een kind geboren was, haren zoon of hare dochter niet moest doodden, maar het kind voor de deur van een of andere kerk leggen, opdat het wierde opgenomen en opgevoed door de geloovigen.

De grondstellingen, die tot aan de negende eeuw gegol-den hebben voor de Godshuizen en naar de voorschriften van Kerk en Staat beide gemaakt zijn, bleven in vervolg van tijd ook van kracht. De stichtingen mochten niet voor wereldlijke doeleinden worden gebruikt. Zij moesten blijven wat zij waren. Langzamerhand kregen zij het karakter van kloosters, of liever zij werden naar dien vorm ingericht. Dit was een gevolg van het feit, dat 'e barmhartigheid in die dagen het meest werd beoefend door monniken. Ten gevolge hiervan bleven de misbruiken niet uit, welke in de kloosters werden gevonden. In de plaats van de bedelarij te weren, werd zij dikwijls hierdoor bevorderd, daar menschen die geen lust in werken hadden, daarin werden opgenomen, of ook anderen, die door de wereldlijke gerechtigheid gezocht werden.

DE GAAY FORTMAN.